

Bir İç İskan Uygulaması: Çaykara'dan Özalp'e Göç

A Domestic Settling Practice: Migration from Çaykara to Özalp

Osman Kubilay GÜL*
Cumhuriyet Üniversitesi

Özet

Tarihin en eski devirlerinden günümüze kadar varlığını sürdüren göç olgusu, tarihsel süreç içerisinde kimi zaman kitlesel, kimi zaman da bireysel olarak kendini göstermiştir. Bireysel göçlerin aksine kitlesel göçlerin, içinde bulunulan toplumun sosyal ve ekonomik dengesini doğrudan etkilemesi, devletleri de göçler konusunda daha dikkatli politikalar geliştirmeye sevk etmiştir.

Çalışmaya konu olan Trabzon ili Çaykara ilçesine bağlı Şerah bucağı ve Baltacı köyü, orman içinde yer alan yerleşim birimleridir. Burada yaşayan insanların iktisadi gelişme imkânları kısıtlıdır. Ayrıca maruz kaldıkları ve ilerde de karşılaşmaları muhtemel doğal afetlerden dolayı, farklı bir bölgede iskân edilmeleri talebinde bulunmuşlardır.

Dönemin siyasetleri tarafından, çalışkanlıkları ile tanınan Karadenizliler, Doğu Anadolu'ya iskân edilerek yöre halkına örnek gösterilmek istenmiştir. Ciddi bir planlama neticesinde iskân gerçekleştirilmiştir.

Devlet desteği ve göç eden halkın rızası ile gerçekleşen iskân neticesinde, yöreye hızlı bir şekilde uyum sağlayan Karadenizliler, 1964'ten bu yana Dönerdere ve Emek köylerinde yaşamaya devam etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: İç Göç, İskan, Çaykara, Özalp

Abstract

Migration action, has been continuing from the oldest age of history to today, shows itself sometimes as mass and sometimes individual. On the contrary mass migration effects social and economic balance of population besides motivates to governments for develop effective politics about migration.

This study focus on two forest settlement that Serah corner and Baltacı village in Çaykara of Trabzon. People live in these settlement have financial devolepment shortage. They want to settle in different place because of exposed and probability of occur new natural disasters.

Politicians of the period knows public of Blacksea very hardworking and settle them in east Anatolia for show a model to local people. Settle in becomes a reality outcome of serious planning. Result of settle in carries out with government support and emigrants approval, emigrants adapt around very fastly and they have been living in Dönerdere and Emek villages in Özalp of Van from 1964.

Key Words: internal migration, settle in, Çaykara, Özalp

---

* Yrd.Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, e-mail: kubilaygul@gmail.com

Giriş

Sözlük anlamı olarak göç, "*ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret*" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2005: 769). Başka bir tanıma göre ise göç, "*ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafi, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir*" (Yalçın, 2004: 13). Uluslararası Göç Terimleri Sözlüğünde ise göç; "*Uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmek, süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri*" (Çeviri, 2009: 22) tanımı ile ifade edilmektedir. Bilim insanları da göç konusundaki bu tanımlardan yola çıkarak daha özel tanımları ilmî literatüre dâhil etmişlerdir. Zira insanlık tarihi kadar eski olan göç kavramının genel bir tanımla tam olarak ifade edilebilmesi mümkün görünmemektedir.

Göçler; yönüne göre, iç ve dış göçler; göçe karar verme açısından, zorunlu ve gönüllü göçler; göç edenlerin niteliklerine göre, işgücü ve beyin göçü şeklinde sınıflandırılabilir (Murat 2006: 350). Bu sınıflamalar içerisinde de yeniden kategoriler oluşturularak göç üzerindeki çalışma alanları özelleştirilmiştir.

Göçlerin en başta gelen nedenlerinden biri de ekonomik faktörlerdir. Geçimlerini sağlayamayan insanlar, tabii olarak iş imkânlarının yoğun olduğu yerlere doğru hareket etmiştir. Bu durum aynı zamanda yöneticiler tarafından hoş karşılanabilecek, hatta destek olunabilecek bir gelişmedir. Zira yöneticilere, nüfusun mekân içinde yeniden dağılımını yaparak iş gücünü, üretime daha fazla katkı sağlayabileceği yerlerde yeniden organize etmek için fırsat doğmuş olmaktadır (Morrison, 1970: 4374; akt. Tekeli, 1975: 153). Böylece göç, ülkelerin üretimlerinin artırılmasında; ülke potansiyelinin, iş gücü de dâhil olmak üzere, daha faydalı kullanılabilmesinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Göçlerin idare eliyle ve belli bir plan dâhilinde gerçekleştirilmesi durumunda ülke ekonomisine büyük katkılar sağlayacağı ön görülmesine rağmen, insanların gittikleri yerlerde birtakım sorunlarla karşılaştıkları da görülmüştür. Bu sorunların özellikle coğrafi ve kültür farklılaşmalarından kaynaklandığı söylenebilir.

Geçmiş dönemler göstermektedir ki belli bir göç alışkanlığı bulunmayan toplumların zorunlu durumlar dışında göç etmek gibi bir arzuları yoktur. Bununla birlikte, gerek siyasi, sosyal, kültürel sıkıntılar, gerekse idarenin ülke geleceği için aldığı tedbirler kapsamında insanlar yerleşim alanlarını terk ederek kendilerine yeni coğrafi alanlar aramışlar veya devlet tarafından kendileri için uygun görülen coğrafyalara yerleştirilmişlerdir.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Göç Olayları

Bilindiği üzere göç, Türklere çok uzak bir kavram değildir. Uygur Devleti dönemine kadar göçebe olarak yaşayan Türkler, Anadolu coğrafyasına da göç hareketleri neticesinde gelmişlerdir.

Türkler, Anadolu merkezli olarak kurdukları devletler sayesinde, Türkistan'dan göç eden soydaşlarını fetih yoluyla elde ettikleri yeni alanlara

yerleştirmişler ve böylece kendilerine özgü bir iskân kültürü geliştirmişlerdir. Bu durumun en bilindik örneklerinden biri de Kayı Boyu'nun Anadolu'ya ulaştıktan sonra Anadolu Selçukluları tarafından önce Ankara-Karacadağ'a, daha sonra da Söğüt-Domaniç'e iskân edilmeleridir (Uzunçarşılı, : 99). Selçuklu Devleti'nin izlediği iskân siyaseti sayesinde yurt bulmakta sıkıntı yaşamayan Türk boyları, Anadolu'ya göç etmeye devam etmişlerdir.

Moğolların Anadolu Selçuklu Devleti'ni Köseadağ Savaşı'nda (1243) yenilgiye uğratması ile birlikte Anadolu'daki Moğol baskısı had safhaya ulaşmıştır. Sivas ve Kayseri'yi yağmalayan Moğollar geri çekilmiş olsa da Anadolu halkına baskılarını valileri vasıtasıyla hissettirmeye devam etmişlerdir (Barkan 2002: 135, 136). Sonuç olarak halk batıya doğru göçe başlamıştır. Bu durum, kurulma aşamasında olan Osmanlı Devleti'nin yıldızının daha da parlamasına neden olmuştur. Gelen göçler sayesinde nüfus gücüne de sahip olan Osmanlı Devleti, fethettiği yerlere bu göçmenleri yerleştirmiştir.

Balkanlara yerleşenler yalnızca göçmenler olmamıştır. Osmanlı Devleti, iskân politikası gereği başıboş göçebeleri, kan davalıları, köy ya da kasabaların sorunlu ailelerini sürgün yoluyla iskân etmiştir (İnbaşı, 2002: 159). Bu sayede, hem toplumsal huzur sağlanmaya çalışılmış hem de tarım alanlarının daha verimli bir şekilde kullanılması hedeflenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin takip ettiği iskân siyaseti, devletin gerilemeye başlaması ile birlikte farklı bir istikamet takip etmiştir. Kaybedilen topraklarda yaşayan Müslüman halk, baskıdan kurtulabilmek için devlet sınırları dâhilinde olan yerlere göç etmeye başlamıştır¹.

Bu durum Cumhuriyetin ilanından sonra da devam etmiştir. Lozan Antlaşması ile gerçekleştirilen nüfus mübadelesi en büyük dış göç hareketi olarak görünse de Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan Türkler zaman zaman ülke dönüş yapmışlardır.

Cumhuriyet dönemi göçleri, bilim insanları tarafından dört bölüme ayrılarak incelenmektedir. Birinci dönem 1923-1950, ikinci dönem 1950-1960, üçüncü dönem 1960-1980 ve dördüncü dönem 1980 ve sonrası yılları kapsamaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1999a: 250).

1923-1950 yılları arasındaki en önemli faaliyet, nüfus mübadelesi olarak değerlendirilmektedir. Lozan Barış Antlaşması'na ek olarak "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" (Oran, 1993: 111) gereğince, İstanbul'daki Rumlar ve Batı Trakya'daki Türkler hariç tutulmak üzere, Yunanistan'daki Türkler Türkiye'ye getirilmiş, Türkiye'deki Rumlar da Yunanistan'a gönderilmiştir. Pek çok araştırmacı Türkiye'nin gayrimüslimleri yurtdışına çıkarıp, sınırlar dışında kalmış Türk nüfusu ülkeye döndürerek homojen bir nüfus yapısına ulaşmak amacıyla olduğu görüşünü savunmaktadır (Çalı, 2012: 49). Bu durumun yeni kurulmuş ve nüfusa ihtiyaç duyan Türkiye Cumhuriyeti'ne katkıda bulunacağı şeklinde yorumlamak mümkündür. Fakat mübadelenin sınırlar dışında kalmış Türklerin güvenliğinin sağlanması açısından da değerlendirilmesi ihmal edilmemelidir. Zira Türkiye, ilerleyen dönemlerde de

¹ XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin takip ettiği göç siyaseti hakkında detaylı bilgi için bk. (Hallaçoğlu, 2006)

komşu ülkelerden yaşanan göçlere kucak açan bir ülke olarak dikkat çekmiştir. Türkiye, ev sahibi rolü üstlenerek gelen göçmenleri geri çevirmemiştir (Ağanoğlu, 2001: 276).

1923-1950 arasında yurtdışından alınan göçler haricinde, yoğun bir göç olayının yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Yaşanan hareketlilik ise devlet memurlarının tayini ile açıklanabilecek kadar küçüktür (İçduygu ve Sirkeci, 1999a: 251).

1950-1960 yılları arasında kırsaldan kente bir hareketlenme söz konusu olmuştur. Bu hareketlilik, kırsal alandaki değişimin ivme kazanması ile kente doğru bir iticilik oluşmasıyla açıklanmaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1999a: 250). Tarımda yaşanan makineleşme ile birlikte kırsalın cazibesini kaybetmeye başlaması, kırsalda yaşayan nüfusu kentlere doğru itmiştir.

1960-1980 dönemi üçüncü dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönem sanayileşen kentlerin çekiciliğinin arttığı, kırsalda iş imkânı bulamayan iş gücünün şehre akın ettiği bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde yaşanan göçler, günümüzde ülkemizin nüfusunun yoğun bir şekilde yaşadığı şehirlere olmuştur (İçduygu ve Sirkeci, 1999b: 269).

Bilim insanları, ülkemizdeki iç göçlerin yön analizlerini yaptıklarında göçlerin iki yönde gerçekleştiğini tespit etmişlerdir. Göçler, ya iç illerden kıyı illere ya da doğudan batıya doğru olmaktadır (Güvenç, 1997: 25). Daha iyi eğitim ve sağlık hizmeti, ekonomik ve sosyal şartları iyileştirme arzusu gibi başlıklar altında toplayabileceğimiz nedenlerle yapılan bu göçler, doğal olarak ülkemizin daha iyi şartlara sahip olduğuna inanılan, batı ve kıyı bölgelerine doğru yapılmıştır.

Çaykara'dan Özalp'e Göç

Çalışmaya konu olan göç olayı, üçüncü dönem olarak adlandırılan 1960-1980 yılları arasında gerçekleşmiştir. Göç, teamüllerin aksine bir yön izlemesi ve pek çok anlamda çok farklı bir bölgeye doğru olması açısından ilgi çekicidir.

Daha önce ifade edildiği üzere ülkemizde göçler iç bölgelerden kıyı bölgelere, doğu bölgelerden batı bölgelere yaşanmaktadır. Trabzon'un Çaykara ilçesinde bulunan Şerah bucağı ve Baltacılı köyü sakinleri, Van'ın Özalp ilçesine bağlı Dönerdere ve Emek köylerine yerleştirilmişlerdir. Yani kıyıdan içe, batıdan doğuya bir göç yönü mevzubahistir.

Göçün Nedenleri

Göçler tarihi incelendiğinde, zorunlu olarak yaşanan göçler yanında isteğe bağlı olarak yaşanan göçler de vardır. Özellikle sağlık sorunları, ekonomik faktörler, doğal afetler nedeniyle yaşadıkları bölgede sıkıntıya düşmüş kişiler, devlet eliyle farklı bölgelere yerleştirilmiştir. Bu duruma Cumhuriyet'in ilk yıllarında da sıkça rastlanılmaktadır. Halkın isteğine bağlı olarak gerçekleştirilen bu göçleri, devletin iskân politikası kapsamında değerlendirmek mümkündür. Devlet, buldukları yerde ekonomik faaliyet gösteremeyen yahut sınırlı ekonomik faaliyeti olan nüfusu yeniden konumlandırarak iş gücünün ekonomiye daha fazla katkı sağlayacağı bölgelerde iskânını sağlamıştır (Morrison, 1970: 4374; akt. Tekeli, 1975: 153).

İskânın gerçekleştirileceği yer, göç ettirilecek kişilerin de onayı alınarak, devlet tarafından belirlenmiştir. Göç olgusunu, sosyal politikaları çerçevesinde değerlendiren devlet, iskân ettiği halkın yeni yerleşim yerlerine alışması için ekonomik olarak onları güçlendirme yolunu seçmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarına bakıldığında, doğal afetlerden dolayı pek çok göçün yaşandığı görülmektedir. Örneğin 1930 yılında Of ve Sürmene’de yaşanan toprak kayması ve seller neticesinde mağdur olan yöre halkı, iskân talebinde bulunmuştur (BCA. 030.10./81.530.13, 09/01/1930.). 12000 kişilik bir grubu Bayburt’a yerleştirilen halkın (BCA. 030.18.1.2./36.39.1, /23/05/1933) 32 hanelik 177 kişiden oluşan kısmı da Erzincan’a bağlı Tercan kazasının Pülk köyüne iskân edilmiştir (BCA. 030.18.1.2./ 57.66.15,/ 06/08/1935). Aynı şekilde Sürmene’nin köylerinde toprağı olmayan 23 aileden oluşan 124 kişi Tercan kazasına iskân edilmiştir (BCA. 030.18.1.2./56.56.19, /28/06/1935).

Arşiv belgeleri incelendiğinde, halkın farklı bir yere iskânında genel olarak üç ölçüte bakıldığı görülmektedir. Birincisi doğal afet yaşamış olmak, ikincisi doğal afete maruz kalma ihtimalinin devam etmesi, üçüncüsü ise yerleşim yerinin orman içinde bulunması ve iktisadi olarak kalkındırılmasının mümkün olmamasıdır.

Üçüncü ölçüte Orman Kanunu’nda yer verilmiştir. 31 Ağustos 1956 yılında kabul edilen ve 8 Eylül 1956’da Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Orman Kanununun 13. maddesinin b fıkrasında *“Buldukları yerlerde kalkınmalarına imkân olmayacağı anlaşılanların daha müstahsil bir hale getirilmeleri gayesiyle ve kendi istekleri ve muvafakatleri üzerine başka yere kaldırılmalarına icra vekilleri heyetince karar verilebilir”* ifadesi yer almaktadır. Aynı fıkrada, *“bölgeden ayrılan kişilerin bıraktığı gayrimenkullerin ormana dâhil edileceği, bu malların değerinin hak sahiplerine ödeneceği yahut nakil ve yerleştirmeler İskân ve Toprak kanunlarına göre yapılır”* hükmü yer almıştır (Resmi Gazete, 1956: 15530).

Şerah bucağı ve Baltacılı köyünde yaşayanların farklı bir bölgeye devlet eliyle iskân edilebileceklerini öğrenmeleri, Ankara Haymana’da imamlık yapan, Uzungöllü İsmail Şahin sayesinde olmuştur. Şahin, imamlık yaptığı köye gelen toprak tanzim komisyonu üyeleri ile görüşüp bakanlığa başvurulması halinde farklı bir yere iskân edilebileceklerini öğrenmiştir. Bu bilgiyi köylüleriyle paylaşmasının ardından köylüler, dilekçe ile bakanlığa başvurmuş ve farklı bir bölgeye iskânlarını istemişlerdir (Özdemir, 2004: 255-256).

Orman Genel Müdürlüğü tarafından, orman ve ziraat mühendisleri ile veteriner hekimlerden oluşan heyet, ilk olarak Şerah bucağını ziyaret etmiştir. Heyetin 16.08.1958 günü hazırladığı raporda; Şerah’ın orman içinde bulunuşu, arazinin ziraata elverişli olmayıp, orman arazisi oluşu, mevcut mera ve otlakların hayvanlarını otlatmak için yeterli olmadığı, alınacak tedbirlerle yerlerinde kalkınmalarının mümkün olmadığı tespiti yer almıştır (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp’te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledileceklere Ait Plan, 1964: 4).

Şerah hakkındaki ikinci rapor, 29.11.1963 tarih ve 61/17 sayı ile hazırlanmıştır. İmar ve İskân Bakanlığı Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü Şehircilik Dairesi Jeolojik raporuna göre; Uzungöl (Şerah) bucağı meskûn

toplulukların dağınık ve arazisinin arızalı bir topoğrafya gösterip çığ, sel ve erozyon gibi afetlere maruz bulunması, bucağın merkezi hudutları içerisinde nakle müsait saha bulunmadığından bu toplulukların iç iskâna tabi tutulmaları tavsiye edilmiştir (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledileceklere Ait Plan, 1964: 4).

Baltacılı köyü ile ilgili olarak tutulan ilk rapor ise; 12.12.1963 tarih, 61/402-406 sayılı jeolog raporudur. Bu raporda; Baltacılı köyünde, sele, mevzi ve genel şekilde olacak heyelanlara karşı tedbir alınmasının mümkün görülmediğinden nakillerinin uygun olacağı, köy hudutları içerisinde ve civarında saha bulunmadığından nakillerine karar verildiğinde iç iskâna tabi tutulmaları lazım geleceği bildirilmiştir (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledileceklere Ait Plan, 1964: 4).

07.02.1964 tarihinde Baltacılı köyü için ikinci bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapor 16.08.1958 tarihinde Şerah bucağı için hazırlanan raporla aynı önerileri içermektedir. Köyün orman içinde bulunuşu, arazinin ziraata elverişli olmaması, orman arazisi oluşu, mevcut mera ve otlakların hayvanlarını otlatmak için yeterli olmadığı, alınacak tedbirlerle yerlerinde kalkınmalarının mümkün olmadığı tespitleri aynen yer almıştır (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledileceklere Ait Plan, 1964: 4).

Bu raporlar ile bölge, orman kanununda bahsedilen ve farklı yerlere iskân edilebilecek bölgeler arasında yer almıştır. Zira Şerah ve Baltacılı hem doğal afet tehlikesindedir hem de orman içinde olduğu için bulunduğu yerde kalkındırılması mümkün değildir.

Yasal Dayanak

Göçün gerçekleştirilmesinde en önemli yasal dayanak 6831 sayılı Orman Kanununun 13. maddesinin b fıkrası olarak gözükmektedir. Her iki yerleşim için uzman heyetler tarafından ikişer adet hazırlanmış olan raporlar da gerçekleştirilmesi düşünülen iskânın temel dayanağı olmuştur.

Orman Kanununda yer alan "*...kendi istekleri ve muvafakatleri üzerine*" (Resmi Gazete, 1956: 15530) hükmü gereğince iskân edilmek isteyenlerin kendi istekleri ve muvafakatlerinin olması gerekmektedir. Yani göç edecek kişiler, iskân edilecekleri yeri kendileri seçebileceklerdir. Bu seçimin nasıl yapıldığı konusunda net bir bilgi olmamakla birlikte, devletin kişilere seçenekler sunmuş olma ihtimali yüksektir.

İskânın yönü hakkında değişik rivayetler vardır. Göç ilk gündeme geldiğinde Hatay-Kırıkhan, Çanakkale-Bozcaada, Eskişehir, Konya seçenekler arasına gözükmektedir¹. Fakat iskânın nereye yapılacağı konusunda köylerin kaderini belirleyen, Van Senatörü ve dönemin Maliye Bakanı olan Ferit Melen olmuştur. Karadenizlilerin çalışkan olduklarını ve bölge halkına örnek olabileceklerini düşünen Melen, iskânın Van'a yapılması talebini hükümete iletmış ve olumlu yanıt almıştır (Bilgili, 1997: 319).

¹ Köy sakinlerinden Celal Aygün (1934), Dursunbey Taçoğlu (1950) ile 15.05.2013'te yapılan kişisel mülakat.

Köylerden seçilen dört kişi Van-Özalp'e götürülerek iskân edilecekleri yer kendilerine gösterilmiştir. Karadeniz'e göre çok farklı bir coğrafya ile karşılaşan bu kişiler; düz, uzun ova ve çayırları gördüklerinde etkilenmişler ve bölgeye iskânı kabul etmişlerdir (Özdemir, 2004: 256).

Köylülerin iskân edilecekleri yerleri beğenmeleri üzerine hükümet, çalışmalarına başlamıştır. 1 Temmuz 1964 tarihinde bakanlar kurulu tarafından çıkarılan kararname Trabzon İli'nin Çaykara İlçesi Şerah bucağının Büyükköy, Hocaeli, Gölbaşı, Filâk mahalleleri ile aynı ilçenin Baltacılı köyü halkından 160 ailenin daha üretken bir hale getirilmeleri amacıyla ve kendi istek ve muvafakatleri üzerine, Van ilinin Özlup ilçesi Dönerdere köyünün Dönerdere mevkiine ve Gültepe köyünün Emek mahallesi bitişğine yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştır (BCA, 030.18.01.02./ 179.38.2.1, / 01.07.1964).

Göç Raporu ve Planı

Kanunda yer aldığı üzere iskândan önce bir plan yapılması ve bu plana göre hareket edilmesi gerekmektedir. Plan, İmar ve İskân Bakanlığı Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü ile Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü tarafından ortaklaşa hazırlanmış ve 02.06.1964 tarihinde "Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledilecekler Ait Plan" başlığı ile onaya sunulmuştur (BCA. 030.18.01.02./179.38.2.2 / 02/06/1964).

Rapor altı sayfadan oluşmaktadır. Plan bölgesi olarak Van-Özalp, Gültepe (Emek), Dönerdere (Giridil), Trabzon-Çaykara, Şerah bucağı, Baltacılı köyü gösterilmektedir.

Planın takdimi başlığı altında planın neden bu kurumlarca hazırlandığı açıklanmaktadır. Dayanak olarak 5/1108 sayılı bakanlar kurulu kararı gösterilmektedir. Kararda, "*Doğu ve Güneydoğu Bölgesinde mahdut iskân sahalarının tespitiyle, bu sahalarda yapılacak yerleşim için lüzumlu toprak, su kaynaklarının geliştirilmesiyle, yerleşim planlarının yapılması hizmetlerini ve bu hizmetlerin görülmesinde koordinatörlük görevinin İmar ve İskân Bakanlığına verilmiş olması*" ifadesi yer almaktadır (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledilecekler Ait Plan, 1964: 1).

1962 yılında Van'ın Özalp ilçesinde köy envanter etütleri yapılarak yeni yerleşim sahaları tespit edilmiştir. Toprak komisyonunun 1963 yılı yaz aylarında başlayan çalışmalarıyla toprak etütleri yapılmış ve arazi kullanma kabiliyeti harita ve raporları hazırlanarak, toprak tescil edilmiştir. Bu çalışma neticesinde Dönerdere ve Emek köylerinde 160 ailenin iskân edilebileceği kanaatine varılmıştır (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledilecekler Ait Plan, 1964: 1).

Şerah bucağı ve Baltacılı köyü sakinlerinin nüfus olarak iskân edilecek yere uygun olmaları ve planı hazırlayanların tabiri ile "*gittikleri yerlere kolayca intibak edebileceklerinin anlaşılması*" nedeniyle bölgede iskân edilmelerine karar verilmiştir (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledilecekler Ait Plan, 1964: 1).

Plan on üç aşamalı olarak yapılmıştır. Bu aşamalar şunlardır:

1. Yeni iskân sahalalarının bulunması ve mülkiyet durumlarının tespiti
  2. Bulunan sahalarda arazi sınıflarının tespiti
  3. Zirai işletme planının hazırlanarak zirai işletme tipinin ve genişliğinin tespiti
  4. Mahalli ihtiyaçları karşılayacak ve yerleşim imkânlarını ortaya çıkaracak dağıtım planının hazırlanması
  5. Yerleştirileceklerin tespiti
  6. Bölge ve işletmeye uygun konut ve tarımsal yapıların planlanması
  7. Yerleşim sahalalarının köy merkezi karakteri arz etmesi sebebiyle gerekli ekonomik, sosyal ve kültürel tesisleri kapsamaması
  8. İskân olunacakların üretken hale gelebilmeleri için donatılmaları
  9. Arazinin ziraata elverişli hale getirilmesi
  10. İnşaat hizmetlerinin yürütülmesi için şantiyelerin kurulması
  11. Yerleştirileceklerin üretken hale gelinceye kadar gıda ve yakacak ihtiyaçlarının temini
  12. Yerleştirileceklerin nakillerinin sağlanması
  13. Yerleştirileceklerin eğitimleri (İmar ve İskan Bakanlığı Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü ve Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü, 1964: 1, 2)
- Anlaşıldığı üzere plan onaya sunulduğunda planın beşinci aşaması bitmiş hâldedir.

Planın uygulama safhasında ilk olarak ekonomik meseleler ele alınmıştır. Bölgeye nakledilecek halkın hızlı bir şekilde üretici hâle gelebilmesi için alınması gereken tedbirler ince hesaplar yapılarak tespit edilmiştir. Daha önce yapılan toprak etütlerinde; bölgenin rakımı, eğimi, ortalama yağış miktarı ve iklimi incelendikten sonra bölgede hububat tarımı ve hayvancılık yapılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda bölgenin yeni sakinlerinin de tarım ve hayvancılıkla uğraşmaları gerektiği düşünülmüş ve bu yönde çalışmalar yapılmıştır. Küçük ve büyük baş hayvancılığın geliştirilerek süt, yapağı ve hayvanların gücünden yararlanmaları düşünülmüştür. Her aileye iki inek, on koyun ve iki öküz verilmesi planlanmıştır. Bu sayede bir ailenin yıllık gayri safi geliri 6397 lira olacaktır. 5 yıl sonunda da hayvan varlığı artırılmak suretiyle bu gayri safi gelirin 10754 liraya çıkabileceği hesaplanmıştır (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledileceklere Ait Plan, 1964: 2).

Tarla ziraatının, hayvancılığı destekleyecek biçimde yönlendirilmesi düşünülmüştür. Buna göre arazi üç ana bloğa ayrılmıştır. Bunun 1/3'ü korungaya ayrılacak, geri kalan 2/3'ün 1/2'si nadasa bırakılacaktır. Geri kalan 1/2'sinde arpa, fiğ, buğday ekimi yapılacaktır. Ayrıca her aileye 90 dönüm düşmek üzere köy şahsına da 90 dönüm mera tahsis edilecektir. Tarlaların ilk yıldaki gayri safi geliri 5521 lira, 5 yıl sonraki geliri 7888 lira olarak hesaplanmıştır. Bu artış, köylüye teknik eğitim ve gübre kullanımı hakkında bilgi verilmesiyle sağlanacaktır (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledileceklere Ait Plan, 1964: 2).

İskân neticesinde ortaya çıkması beklenen diğer mesele donatımdır. Kurulacak köylerde getirilecek halkın bir an evvel üretken hâle gelmesi için devletin donatımlarını hızlı bir şekilde tamamlaması gerekmektedir. Bu amaçla 160 aileye canlı demirbaş tutarı olarak 584.000 liranın Ziraat Bankası tarafından

temin edilmesi düşünülmüştür. Cansız demirbaş tutarı olan 406.400 lira Zirai Donatım Kurumunca açılacak krediyle temin edilecektir. İlk yıl için gerekli olan tohumluk ve gübre masrafı 685.240, ikinci yıl için ise 258.797 lira olarak hesaplanmış ve bu paranın 4755 sayılı kanuna göre Ziraat Bankası'nda teşekkül eden fondan sağlanması planlanmıştır (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledileceklerine Ait Plan, 1964: 2).

Kurulacak köyler yalnızca zor durumda olan halkın kendi köyünden alınarak başka bir köye taşınması olarak görülmemiştir. Devlet, kurduğu köylerin çevresindeki köylere örnek olmasını istemiştir. Bu açıdan kurulan köylerin her türlü sosyal, kültürel ve ekonomik tesisleriyle etrafına etki yapması istenmiştir. Bu amaçla her aileye 1000 m² arsa ayrılmış, ortalama 5 kişilik bir ailenin nüfusuna cevap verebilecek bir mesken planlanmıştır. Ayrıca ahır, samanlık, arabalık da yapılmıştır. Aileye yeterince boş arsa bırakılarak ihtiyaçları doğrultusunda meskenini yahut diğer tesislerini genişletme imkânı sunulmuştur. Ayrıca 5 sınıflı bir okul, iki öğretmen lojmanı, sağlık binası, köy odası, köy eğitim merkezi, kooperatif binası, cami, süthane, çamaşırılık, fırın, dükkânlar ve selektör binasının yapılması ön görülmüştür. İçme suyu getirilmesi, köy yollarının yapılması ve köy yeşil sahalarının ağaçlandırılması da plana dâhil edilmiştir (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledileceklerine Ait Plan, 1964: 3).

Taşınacak olan köylerin nereye ve kaç hane olarak iskân edileceği örnek köylerin tarım arazilerinin miktarına ve niteliğine göre belirlenmiştir. Buna göre, Dönerdere köyünde yeşil alan, mezarlık, harman yeri ve köy yeri hariç tutulduğunda geriye 17.947.750 dönüm arazi kaldığı hesaplanmıştır. Araziler daha sonra 1'den başlayarak 6'ya kadar sınıflandırılmıştır. Topraktan alınabilecek ortalama verim hesaplanmış ve beş nüfuslu bir ailenin 151.200 dönüm araziye ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda Dönerdere'ye yerleştirilebilecek azami aile 83 olarak belirlenmiştir. Aynı hesaplama Emek (Gültepe) köyüne uygulandığında 10.650.400 dönümlük bir araziye 70 ailenin yerleşebileceği tespit edilmiştir (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledileceklerine Ait Plan, 1964: 3-4).

Her aileye verilecek arazi belirlenmiş, meskenlerin yüz ölçümleri dahi kararlaştırılmış olmasına rağmen orada ne ekilebilir arazi ne de oturulabilir meskenler vardır. Plan dâhilinde iskânın yapılacağı bölgenin imarına derhal başlanmıştır. Bu aşamada planı hayata geçirecek iş gücü olarak yeni kurulacak köylere yerleştirilecek ailelerin aile reisleri veya çalışma gücüne sahip kimselerin inşaat işlerinde bizzat çalışmaları düşünülmüştür. Bu kişilerin çalıştıkları müddetçe geçici iskânlarının sağlanması planlanmıştır. Bu amaçla bölgeye bir şantiye kurulması ve şantiyenin ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanması istenmiştir (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledileceklerine Ait Plan, 1964: 4).

En önemli sorunlardan biri iskân edilecek halkın iaşesinin teminidir. Devlet bu sorunu, Dünya Gıda Teşkilatı tarafından sağlanan gıdaların çiftçi ailelerine dağıtımı suretiyle çözmeyi hedeflemiştir. Ayrıca bir yıl süreyle devletin de iskân tahsisatından gerekli gıda yardımı yapması ön görülmüştür. (Trabzon-

Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledilecekler Ait Plan, 1964: 4).

Plan incelendiğinde iskân edilen halkın gönüllülük esasına göre ve seçilerek getirildiği anlaşılmaktadır. Zira plana göre yerleştirileceklerin tespitinin belli ölçütlere göre yapılması istenmiştir. Bu ölçütler:

1. Orman içi köylüsü olmak
2. Afetlere maruz bulunmak
3. Topraksız veya az topraklı olmak
4. Nüfus fazlalığı göstermek
5. Bölgeye yerleştirildiğinde sosyal, ekonomik ve kültürel yönden öncülük yapabilecek kabiliyette olmak
6. Bölgeye fiziksel yönden adapte olacak kabiliyette olmak
7. Kendi hizmetlerinde bilfiil çalışmayı taahhüt etmek şeklinde belirlenmiştir (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledilecekler Ait Plan, 1964: 5).

Bütün bu ölçütlere göre Şerah (Uzungölköy) bucağı ve Baltacılı köyleri mi tespit edilmiştir yoksa ölçütler anılan köylere göre mi belirlenmiştir tam olarak bilinemese de iskân edilecek halkın yoruma dayalı birkaç madde hariç tam olarak tarife uyduğu görülmektedir.

Plan yapıldıktan sonra uygulama için bir de zaman tablosu oluşturulmuştur. Buna göre ailelere toprak dağıtımı 1964 yılında başlayacaktır. Donatım ve yıllık işletme planına göre 1964 yılı sonu ile 1965 yılı başında her işletme canlı ve cansız demirbaşlarla teçhiz edilecektir. Zirai işletme planına göre 1 ve 2. yılın tohum ve gübre ihtiyaçları 1964 ve 1965 yıllarında ve ekim zamanından önce aynı olarak ve kredi suretiyle temin olunacaktır (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledilecekler Ait Plan, 1964: 5).

Hazırlanan plan doğrultusunda Dönerdere köyünde 83, Emek (Gültepe) köyünde 77 olmak üzere 160 mesken ve meskene bağlı tarımsal yapılar 1964 yılında tamamlanacaktır. Her iki köye ait sosyal, ekonomik ve kültürel tesisler 1965 yılında bitirilecektir. 8 Haziran 1964'te aile reislerinin inşaatlarda çalışmak için bölgeye gelmesi, aynı yılın sonbaharında da ailelerin yerleştirilmesinin tamamlanması planlanmıştır (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledilecekler Ait Plan, 1964: 5).

Göçün Gerçekleşmesi

Göç kararının alınması ve halkın da göçe razı olması üzerine çalışmalar plan dâhilinde başlamıştır. 1964 yılı ilkbaharında evlerin ve ahırların yapımı başlamıştır. Hazırlanan raporda iskân edilecek halkın kendi hizmetlerinde çalışması taahhüt etmesi gerektiği ibaresi yer almıştır (Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledilecekler Ait Plan, 1964: 5). Bu ibare doğrultusunda göç edecek ailelerin reisleri, meskenlerin yapımında çalışmak üzere Emek ve Dönerdere köylerine gelmişlerdir. Çalışmaların tamamlanması üzerine, 1965 yılında aileleri ile birlikte bölgeye gelerek yeni köylerine yerleşmişlerdir (Özdemir, 2004: 257).

Köyler oluşturulurken plana mümkün olduğunca sadık kalınmaya çalışılmıştır. İlk kışlarını daha güvenli geçirebilmeleri için beşer bekçi görevlendirilmiştir. Ayrıca Van Teknik Ziraat Müdürlüğü ekipleri tarafından meralar tarla haline getirildiği gibi, halka yabancı oldukları hububat tarımı hakkında da bilgi verilmiştir (Özdemir, 2004: 257).

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1961 Anayasası'nın ikinci maddesinde: "*Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.*" (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961: 1) ifadesi yer almaktadır. Devlet, sosyal sorumluluğun bir gereği olarak kişilerin hak ve özgürlüklerini korumaktan başka, onların sosyal durumlarını geliştirmeyi de kendisine görev edinmek durumundadır.

Cumhuriyet tarihinde iç iskân hareketine sıklıkla rastlanmaktadır. Bunların pek çoğunun sebebi doğal afetler olarak tespit edilmiştir. Tehlike altında olduğu düşünülen yerleşim yerleri, kendi arazileri içindeki daha uygun yerlere iskân edilmişlerdir. Fakat kendi arazileri içinde iskânları için uygun yer bulunamayınlar, ülkenin farklı yerlerinde iskâna tabi tutulmuşlardır.

Trabzon-Çaykara'dan Van-Özalp'e gerçekleşen bu göç olayına pek çok açıdan bakılabileceği gibi devletin sosyal özelliği açısından da bakmak mümkündür. Zira devlet, buldukları yerde hayati tehlike yaşayan, ekonomik olarak gelişmelerinin mümkün olmadığını gördüğü halkı, yeniden iskân etme yolunu tercih etmiştir. Şerah bucağı ve Baltacılı köyü için hazırlanan raporda, kendi arazileri içinde iskânlarının mümkün olmadığı özellikle belirtilmiştir.

Göçün yönünün belirlenmesinde dönemin Van senatörü ve Maliye Bakanı Ferit Melen'in aktif bir rol oynadığı açıksa da iskân bölgesinin halka gösterilmesi ve istekli olup olmadıklarının kendilerine sorulması, iskânın zorunlu yaptırıldığı görüşünü çürütmektedir.

İskân yapılmadan önce ciddi bir çalışma yapıldığı, raporun detaylarından anlaşılmaktadır. Ailelere verilecek araziler, evler, ahırlar, büyük ve küçükbaş hayvanlar titiz bir çalışma neticesinde hesaplanmış ve iskâna tabi tutulan halkın mağdur olmamalarına özel gayret gösterilmiştir. Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra yola çıkan halk, yeni köylerine geldiklerinde herhangi bir sıkıntıyla karşılaşmadan evlerine yerleşmişlerdir.

Elbette ki Trabzon'un Çaykara ilçesinin gelen insanlar, iklim, ekonomik faaliyet ve kültür olarak kendilerinden çok farklı bir bölgeye geldikleri yadsınamaz bir gerçektir. Hiçbir sıkıntı ile karşılaşmadıklarını, geldikleri andan itibaren bölgeye ve bölge insanına tam bir uyum sağladıklarını söylemek mümkün değildir. Fakat devlet, aldığı ekonomik ve sosyal tedbirlerle uyumlarını kolaylaştırmaya çalışmıştır. Devletin bu gayreti, halkın gayreti ile birleştiğinde, ortaya sadece çevre köyler için değil, Güneydoğu Anadolu'daki bütün köylere örnek olabilecek iki köy ortaya çıkmıştır.

Dönerdere ve Emek köyü sakinleri, Karadeniz insanının çalışkanlığını Özalp'e de taşımış ve Ferit Melen'in düşüncesinin doğruluğunu ortaya koymuştur. Zira sosyologlar ve iktisatçılar tarafından yapılan çalışmalar, bu iki

köyün hem eğitim felsefesi, hem ekonomik faaliyetleri, hem de sosyal yaşantıları ile hâlâ çevre köylere örnek teşkil ettiğini göstermektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- BCA. 030.18.01.02./179.38.2.2 / 02/06/1964
 BCA, 030.18.01.02./ 179.38.2.1, / 01.07.1964
 BCA. 030.10./81.530.13, 09/01/1930.
 BCA. 030.18.1.2./36.39.1, /23/05/1933.
 BCA. 030.18.1.2./ 57.66.15,/ 06/08/1935.
 BCA. 030.18.1.2./56.56.19, /28/06/1935.

Telif Eserler ve Süreli Yayınlar

- (Resmî Gazete, 8 Eylül 1956, Sayı 9402, s. 15530)
 .....(1961). "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası" Resmî Gazete, no. 10859 (Temmuz).
 .....(1964). "Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledileceklere Ait Plan"İmar ve İskan Bakanlığı Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü ve Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü, Ankara.
 .....(2005). TDK. Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu.
 .....(2009). Littera, çev. Göç Terimleri Sözlüğü. Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü (IOM).
 Ağanoğlu, H. Y. (2001). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
 Barkan, Ö. L. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri. Türkler, 9, 133-153. içinde Ankara: TTK.
 Bilgili, A. (1997). Birarada Yaşama Sorunu ve Doğu'nun Kaderi Bağlamında Bir İç Göç Uygulamasının Sosyolojik Çözümlemesi - Dönerdere Örneği-. Sosyal Bilimler Kavşağında Doğu ve Güneydoğu Anadolu, 317-328, Van: Van Valiliği - Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Sempozyum Kitabı.
 Çalı, H. H. (2012, Mayıs-Haziran). Kamu Politikası Olarak Türkiye'nin Göç Politikası. İdarecinin Sesi(151), 47-50.
 Göç Terimleri Sözlüğü. (2009). (L. Çeviri, Çev.) Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü (IOM).
 Güvenç, B. (1997). Göç Olgusu ve Türk Toplumunu. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, 20-21-22 Kasım 1996 , 21-25, Ankara: Sosyoloji Derneği.
 Hallaçoğlu, Y. (2006). XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi. Ankara: TTK.
 İçduygu, A., & Sirkeci, İ. (1999). Bir Ülke, Bir Aile ve Birçok Göç: Cumhuriyet Döneminde Bir Toplumsal Dönüşüm Örneği. (O. B. (edt), Dü.) 75 Yılda Köylerden Şehirlere, 269-276.
 İçduygu, A., & Sirkeci, İ. (1999). Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri. 75 yılda Köylerden Şehirlere, 249-268, içinde İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

- İmar ve İskan Bakanlığı Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü ve Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü. (1964). Trabzon-Çaykara İlçesi Şerah Bucağı ve Baltacılı Köyünden Van-Özalp'te Kurulacak İki Örnek Köye Nakledileceklere Ait Plan. Ankara.
- İnbaşı, M. (2002). Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve İskan Siyaseti. *Türkler* ,9, 154-164, içinde Ankara: TTK.
- Morrison, P. (1970). The Rationale For a Policy on Population. Santa Monica California Rand Corporation.
- Murat, S. (2006). Dünden Bugüne İstanbul'un Nüfus ve Demografik Yapısı. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Oran, B. (1993). Balkan Müslümanlarının Dinsel ve Ulusal Kimlik. Ankara Üniversitesi Siyal Bilgiler Fakültesi, 48(1-4), 109-120.
- Özdemir, T. (2004). Doğu Anadolu Bölgesinde Farklı Bir Arazi Kullanım ve Kırsal Kalkınma Örneği: Dönerdere Köyü (Özalp-Van). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 12(1), 245-270.
- TDK. (2005). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tekeli, İ. (1975, Bahar). Göç Teorileri ve Politikaları Arasındaki İlişkiler. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1(1), 153-176.
- Tekeli, İ. (2008). Göç ve Ötesi. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1961, Temmuz 20). Resmi Gazete(10859).
- Uzunçarşılı, İ. H. (tarih yok). Büyük Osmanlı Tarihi (Cilt I). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yalçın, C. (2004). Göç Sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.